

5 Sammanfattning

I samband med de teoretiska proven vid mönstringstillfället besvarar de mönstrande ett kortfattat frågeformulär om sina drogvanor. Detta sker anonymt och efter avslutat ifyllande lägger respondenten själv sin blankett i en uppsamlingslåda. Rikstäckande studier av mönstrandets drogvanor har genomförts sedan 1970 och hittills har knappt 1,3 miljoner personer deltagit. Handikappade, kroniskt sjuka och invandrare som inte fått svenskt medborgarskap mönstrar inte. Normalt infinner sig närmare 90% av männen i en ålderskohort.

Alla frågeundersökningar är behäftade med olika problem som kan ge upphov till felaktiga resultat. I metodavsnittet diskuterades bland annat betydelsen av enkäternas formgivning, uppdaterade frågeformuleringar, förändringar i ålderssammansättningen, bortfallsvariationer och liknande. Det konstaterades att tidsserierna, åtminstone t o m 1999, ger en tämligen rättvisande bild av drogvanornas utveckling, trots att undersökningarna genomgått många olika förändringar samt att bortfallet var betydande under vissa perioder. Betydelsen av enskilda siffror från enstaka år bör dock inte överdrivas utan får ses som ”storleksordningar”, eftersom huvudsyftet med undersökningarna är att belysa utvecklingen över tid.

I och med undersökningen för år 2000 har dock två metodlogiska problem uppstått som komplicerar tolkningen av resultaten. Det ena har att göra med att frågeformuläret förbättrades och metodstudien som skulle kontrollera eventuella effekter av detta inte genomfördes enligt instruktionerna. I den mån studien inte är helt missvisande framgick av denna att tidsserien för frågan om berusningsvanorna var bruten, men att formulärybytet inte haft någon större betydelse för övriga frågor.

Det andra problemet är att bortfallet ökade från normala 8 till 16%. Detta beror på en delvis genomförd ambition att avsluta mönstringsprocessen så tidigt som möjligt i de fall en totalförsvarsplacering uppenbart inte kommer att bli aktuell. Ett sådant beslut kan baseras på såväl fysiska som psykiska aspekter, och det går inte att på något enkelt sätt att avgöra vilken betydelse detta haft för resultatens utseende. Bortfallet var särskilt högt vid Kristianstadkontoret, varför i synnerhet länsresultaten från detta kontor måste betraktas som mer osäkra än de andra. Till följd av att bortfallet för Gotlands län var stort och selekterat så presenteras inga data separat för detta län år 2000.

I 2000-formuläret infördes frågor om rökning och snusning. Bland de mönstrande svarade 27% att de rökte, varav knappt hälften var dagligrökare. Snusning uppgavs av 31%, varav två tredjedelar snusade varje dag. Grupperna överlappade delvis varandra då 15% både rökte och snusade. Totalt var det 42% som använde tobak i någon av dessa former.

Fram till 1977 låg andelen som berusade sig någon gång i veckan omkring 20%. Därefter minskade andelen till cirka 6% under andra hälften av 1980-talet för att åter öka under 1990-talet (19% 1999). Andelen som aldrig berusar sig uppvisade en i det närmaste spegelvänd utveckling. Årets resultat är inte jämförbara med tidigare år, och detta beror på att tre nya alkoholfrågor lagts in i formuläret (de tre första frågorna i AUDIT). Av dessa framgick bl a att 10% inte drack alkohol överhuvudtaget, att 9% drack sex eller flera (definierade) glas alkohol vid ett och samma tillfälle åtminstone en gång i veckan samt att en tredjedel drack sju glas eller mer vid normalkonsumtionstillfället.

Den genomsnittliga AUDIT-poängen på de tre riskkonsumtionsfrågorna uppgick till 4,7 för samtliga respondenter eller 5,2 för alkoholkonsumenterna. Tretton respektive 15% hamnade på en poäng om 8 eller däröver, ett värde som normalt sätts som gräns mellan acceptabelt och skadligt alkoholintag.

Andelen som brukar dricka starköl i berusningssyfte ökade från cirka 50% 1981 till 76% 1992. Därefter har en liten nedgång skett och 2000 angav 69% detta. Den näst vanligaste berusningsdrycken är sprit, vilket omkring 50% nämnt alltsedan 1981. Hembränd sprit som berusningsdryck ökade från 9 till 31% mellan 1988 och 1998 men har minskat till 24% år 2000. Frågor om smuggelsprit har ställts de senaste fyra åren och ca 13% har svarat att de brukar dricka detta i berusningssyfte.

De tredje vanligaste berusningsdryckerna 2000 var folköl respektive cider (39%). Folkölet nådde en topp 1998 (46%) efter att ha ökat från ca 20% i början av 1980-talet. Andelen som dricker alkohol i berusningssyfte har gått ned från 29 till 15% sedan frågan infördes 1997. Sedan samma år har omkring 9% svarat att de brukar berusa sig med starkvin och 17% med vanligt vin.

Narkotikaerfarenheten bland de mönstrande har genomgått likartade förändringar som det mest frekventa berusningsdrickandet. Under 1970-talet var andelen som någon gång prövat narkotika relativt stor (16–18%) och nådde en topp 1980 med 19%. Därefter sjönk narkotikaerfarenheten kontinuerligt och nådde en lägsta nivå 1988 (6%). Sedan 1992 har emellertid andelen som prövat narkotika åter ökat, från 6 till 17%.

Den vanligaste narkotikaklassade drogen är cannabis. År 2000 uppgav 16% att de provat cannabis. Därefter kommer amfetamin samt icke läkarförskrivna sömnmedel respektive lugnande medel (4%). Ecstasy, hallucinogena svampar och LSD nämndes av 2-3% medan runt 1% använt kokain respektive heroin. Beträffande heroin kan nämnas att rökning var det vanligaste intagningsättet. Drygt hälften av alla som använt narkotika hade enbart rökt cannabis och hälften av dessa hade i sin tur endast gjort detta vid ett enda tillfälle.

Även andelen som använt narkotika senaste månaden före mönstringen ökade mellan 1992 och 2000, från 1 till 3%. Dessa siffror var dock högre under 1970-talet (3–5%), i synnerhet under dess första hälft. Andelen som injicerat narkotika minskade från 1,5% under första halvan av 1970-talet till 1% under andra halvan. Under 1980-talets första hälft sjönk andelen ytterligare, till 0,3%, en siffra som varit oförändrat låg sedan dess.

Under 1970-talets första hälft var det relativt många som hade sniffat. Toppnoteringen gjordes 1974 med 24%. År 1980 hade andelen sjunkit till 10%. Frågan återinfördes 1998 och numera anger ca 7% att de sniffat.

Alltsedan 1994, då frågan ställdes för första gången, har 1% svarat att de provat anabola steroider. Andelen som någon gång använt tillväxthormon har hela tiden varit låg (0,4%) och frågan utgick 2000. Omkring hälften som tagit hormondopning har uppgett att de endast gjort detta någon enstaka gång. GHB förknippades tidigare främst med kroppsbyggarmiljöer men har nu spridit sig i övriga samhället. År 2000 ställdes för första gången en fråga om detta och 1,5% svarade att de provat GHB.

Tydliga regionala skillnader förekommer i drogvanornas omfattning och märks till exempel i att mönstrande från storstadslänen ofta redovisar mer omfattande drogvanor och att de från norra Sverige ofta redovisar mindre omfattande drogvanor. Undantag finns naturligtvis och GHB var t ex vanligast i Västra Götaland, Västernorrland, Halland och Jämtland.

Skillnader i drogmönstren mellan länen har varit relativt bestående över tid. Jämför man data från 1999 och 2000 gällde detta särskilt att inte berusa sig, att ha använt narkotika någon gång respektive senaste månaden och att dricka hembränt i berusningssyfte ($r = 0,79-0,96$). Överensstämmelsen för att ha sniffat, att dricka sig berusad någon gång i veckan och för att ha använt anabola steroider var lägre och låg mellan 0,63-0,70. Samtliga samband var signifikanta på enprocentsnivån.

En indelning i stora, mellanstora och små städer samt landsbygd visade att alkohol-, narkotika-, sniffnings- och dopningsvanorna var mest utbredda i större städer och minskade med avtagande folktäthet. Drogvanorna var således minst omfattande i landsbygdsområdena.

En jämförelse av de tre storstadsområdena med övriga riket visade på ännu större regionala skillnader. Exempelvis hade runt 26% av de mönstrande från Stockholm och Göteborg provat narkotika medan motsvarande siffra för övriga riket var 15%. Under 1970- och 1980-talen var narkotikaerfarenheten högst i Storstockholm. Under 1990-talet uppmättes emellertid de högsta nivåerna oftast i Malmö. Till skillnad från tidigare år hamnade Malmö lägre 2000. Det kan dock inte uteslutas att de lägre värdena 2000 påverkats av det ökade bortfallet i regionen. Även när det gäller övriga drogvanor finns det i regel en överrepresentation i storstäderna.

Alkoholkonsumtionen uppvisade tydliga samband med övriga drogvanor. De som intensivkonsumerade någon gång i veckan eller oftare redovisade större erfarenheter av narkotika, dopning- och snifningsmedel jämfört med övriga.

Utöver frågor om boendelän och uppväxtortens storlek ställdes även frågor om sysselsättning och utländsk bakgrund. Uppenbara samband mellan drogvanor och sysselsättning framkom. Drogvanorna var betydligt mer omfattande bland dem som varken studerade eller arbetade vid mönstringstillfället, jämfört med dem som studerade. De som arbetade intog en mellanställning.

Tydliga skillnader i drogvanorna framkom även beträffande härkomst. Intensivkonsumtion någon gång i veckan visade sig vara hälften så vanligt bland utlandsfödda jämfört med övriga mönstrande. Skillnaderna var ännu tydligare när det gällde att inte dricka alkohol överhuvudtaget. Detta uppgavs av tre gånger så många utlandsfödda jämfört med svenskfödda med svenskfödda föräldrar. Svenskfödda med två utlandsfödda föräldrar intog här en mellanställning medan de med en svenskfödd förälder mest liknade infödda svenskar.

Narkotika-, snifnings-, rök- och dopningsvanorna var däremot mer omfattande bland personer med utländsk bakgrund jämfört med dem som var födda av svenskfödda föräldrar. Jämfört med övriga med utländsk bakgrund redovisade de som själva var utlandsfödda mindre omfattande erfarenhet av narkotika och snifning men större erfarenhet av anabola steroider och att ha injicerat narkotika.

Sammantaget kan det konstateras att alkohol- och narkotikavanorna ökat i omfattning under 1990-talet och att i den mån jämförelser kan göras så visar inte siffrorna från studien år 2000 på någon direkt minskning. Uppgifterna om såväl dopnings- som snifningserfarenheten är mera svårtolkade men indikerar inte några ökning. Det kan också konstateras att drogvanornas omfattning skiljer sig avsevärt med avseende på uppväxtort, utländsk bakgrund och sysselsättning.